

בצילא דשבתא

חנוכה

שיעורים בהלכה ובאגדה

ממורנו רה"י הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א

בצילא דשבתא

חנוכה

שיעורים בהלכה ובאגדה
מתורת מורנו הגאון
רבי בצלאל טולידאנו שליט"א
ראש ישיבת 'זוהר התורה'

כסלו תשפ"ה

להערות והארות,

וכן לקבלת הקונטרס והגיליון השבועי:

betzila39@gmail.com

© כל הזכויות שמורות

עימוד ועיצוב כריכה:

eb05832722@gmail.com | סטודיו עולם אחר

תוכן העניינים

עשאוּם ימים טובים בהלל ובהודאה.....ז

גדר תקנת ימי החנוכה לדורות • דין תענית בערב חנוכה • הזכרת על הניסים בתפילה
• אמירת על הניסים בברכת המזון

הזכרת על הניסים בחנוכה ופורים.....ט

שכח ולא הזכיר על הניסים • דין על הניסים בסעודת פורים • לא הזכיר על הניסים
בשבת חנוכה • 'קבעום ימים טובים בהלל והודאה' • הזכרת על הניסים בברכת המזון
• עיקר תקנת 'על הניסים' לאומרה בברכה • ביאור דעת ר"ת דקודם שעקר רגליו
יש לחזור

גדר החיוב של 'ברכת הרואה'.....יג

עיקר דינא דהרואה מברך • דקדוק דעת רש"י בסדר הברכות של הרואה • ב' אופנים
של ברכת הרואה

פניני אגדה

השייכות בניסי החנוכה - 'בזמן הזה'.....טז

עשאוּם ימים טובים בהלל ובהודאה

גדר תקנת ימי החנוכה לדורות

איתא בגמרא שבת (כא:), מאי חנוכה, דתנו רבנן, בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמוניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענוג בהון, כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים, וכשגברה מלכות בית חשמונאי בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן וכו', ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה, ע"כ.

ויש להבין, מדוע קבעו 'לשנה אחרת' ולא באותה שנה באירע בה הנס. והנראה, שבאותה שנה אמרו הלל על כך שניצחו את היוונים, וכדאיתא בגמרא פסחים (ק"ז), הלל זה מי אמרו, נביאים הראשונים תיקנו להם לישראל לומר את ההלל, על כל צרה שלא תבוא עליהם, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן, ע"כ.

ויעויין בשאילתות דרב אחאי (שאלתא כ"ו) שכתב וז"ל, דמיחייבין דבית ישראל לאדווי ולשבוחי קמי שמיא 'בעידנא דמיתרחש להו ניסא', דכתיב (תהלים קי"ז) 'הללו את ה' כל גוים, שבחוהו כל האומים, כי גבר עלינו חסדו', אטו משום דגבר עלינו חסדו - הללו את ה' כל גוים [בתמיא], אלא הכי קאמר, הללו את ה' כל גוים, מה דעביד עמכון, וכ"ש אנן דגבר עלינו חסדו, עכ"ל.

ומבואר מכך, דמצד תקנת נביאים - על כל נס שמתרחש לעם ישראל, חייבים לומר הלל, אולם אין חיוב לעשות זכר ליום זה בכל שנה, ולכך 'לשנה אחרת' הוצרכו אנשי כנסת הגדולה לתקן תקנה מיוחדת ולקבוע את ימי החנוכה בכל שנה ושנה.

עוד נראה, שהגדר בתקנת הנביאים באותה שנה היה על ניצחון היוונים, ומהאי טעמא אמרו הלל בשנה זו רק יום אחד, אמנם סיבת תקנת אנשי כנה"ג שיקבעו ימים אלו להלל והודאה בכל שנה ושנה, נתקן מחמת נס פך השמן, ומהאי טעמא אומרים הלל כל שמונת הימים, ואף אסורים בהספד ובתענית, ולא כמו באותה שנה שאירע בה הנס.

ובזה יבואר הא דתיקנו יו"ט שמונה ימים, ובשונה משאר הימים טובים שהוזכרו במגילת תענית, [שרוב תקנותם היו רק יום אחד], דמשום שנס פך השמן היה שמונה ימים, תיקנו שמונה ימים של יו"ט.

וזוהי כוונת הגמרא 'קבעום ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה', דתיקנו ח' ימים טובים, שהם אסורים בהספד ותענית, מפני נס פך השמן שדלק שמונה ימים.

דין תענית בערב חנוכה

עוד יעויין ברש"י (שבת כא:) שכתב, 'ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה' - שלא נקבעו

הניסים שעשה לאבותינו, וכמש"כ הרמב"ם (שם פ"ד ה"ב) וז"ל, מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך להיזהר בה הרבה, כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל-הויה לו, עכ"ל, וכ"כ השאילתות בהמשך דבריו (שם), וכד מטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל, כגון חנוכה ופורים, מיחייב לברוכי שעשה ניסים לאבותינו בזמן הזה, 'בחנוכה על שרגא', ובפורים על מקרא מגילה, ע"כ, ומשמע שההודאה בחנוכה היא - בשעת הדלקת הנרות, וזהו קבעום להודאה.

אמירת על הניסים בברכת המזון

והנה גבי הזכרת על הניסים בברהמ"ז, איתא בגמרא (שם כד.), איבעיא להו, מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון, כיון דמדרבנן הוא - לא מדכרינן, או דילמא משום פרסומי ניסא - מדכרינן. רב הונא אמר, אינו מזכיר, ואם בא להזכיר - מזכיר בהודאה.

ויש לתמוה, דהנה לפמשנ"ת בדברי הרמב"ם, שהזכרת על הניסים בתפילה, הוא דין של הזכרה כמו יעלה ויבוא בר"ח, א"כ מדוע גבי ברכת המזון הסתפקה הגמרא, ודעת רב הונא דאינו מזכיר, ומאי שנא מתפילה דפשיטא לן דמזכיר.

ויש ליישב, ע"פ דברי תוס' (שם ד"ה מהו), דבתפילה פשיטא ליה דמזכיר, משום דתפילה בציבור היא, ואיכא פרסומי ניסא, אבל בברכת המזון שאותה מברכים בבית - ליכא פרסומי ניסא כולי האי, עכת"ד, ולכן אע"פ דהו כהזכרת יעלה ויבוא בר"ח, מ"מ בתפילה פשיטא לן דמזכיר משום פרסומי ניסא.

אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה, עכ"ל, וא"כ הא דאסור להתענות בחנוכה, הוא מדיני מגילת תענית.

ולדבריו נראה, דאף בכ"ד כסליו אסור להתענות, כיון שאסור להתענות לפנייהם ואחריהם, וכ"כ הב"ח (סי' תרפ"ו), וכן הביא המשנ"ב (סי' תרפ"ו סק"א) בשם הפר"ח.

אכן, יעויין ברמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ג) שביאר את תקנת ה'ימים טובים', שנקבעו ימי שמחה בהלל ובהודאה, ולפי"ד נראה, דמותר להתענות בכ"ד כסליו, כיון שאינו יום שמחה ואין דינו ככל ערב יו"ט.

הזכרת על הניסים בתפילה

הנה בגמרא (שם) איתא שקבעום 'להלל ולהודאה', ויש להבין, דבשלמא 'הלל' היינו קריאת ההלל בתפילה, אמנם מהו 'להודאה'.

ויעויין בפירש"י (ד"ה ה"ג) שכתב, ועשאוים ימים טובים בהלל ובהודאה, לא שאסורים במלאכה אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה, עכ"ל, ומשמע שאמירת על הניסים בתפילות, הינה תקנה מיוחדת שנתקנה בחנוכה.

אכן, יעויין ברמב"ם דלא הביא כלל דין זה של אמירת על הניסים בהלכות חנוכה, אלא בהלכות תפילה (פ"ב ה"ג) יעוי"ש, ומשמע מכך, דאינו דין מיוחד מהלכות חנוכה, אלא דין מהלכות תפילה וכהזכרת יעלה ויבוא בראש חודש ובשאר מועדים, דכיון שימים הללו ימי שמחה ויו"ט מזכירים אותם בתפילה, ולדבריו יש לבאר מהו להודאה.

והנראה לבאר, דע"י הדלקת הנרות וברכת 'שעשה ניסים לאבותינו', אנו מודים לה' על

הזכרת על הניסים בחנוכה ופורים

שכח ולא הזכיר על הניסים

הנה בימי החנוכה תיקנו להזכיר 'על הניסים' בתפילה ובברכת המזון, ואיתא בטור ובשו"ע (או"ח סי' תרפ"ב ס"א) וז"ל, כל שמונת ימי חנוכה אומר על הניסים בברהמ"ז בברכת הארץ, ובתפילה בברכת מודים, ואם לא אמר, אין מחזירין אותו, עכ"ל.

והביא הטור את דעת רבינו תם (תוס' ברכות ל: ד"ה מסתברא), דאם נזכר שלא אמר על הניסים קודם שעקר רגליו, חוזר, ע"כ, ולענין ברכת המזון משמע בפשטות דאף ר"ת מודה דאינו חוזר.

ויש לעיין, דהנה לגבי אמירת על הניסים בפורים, כתב הטור (סי' תרצ"ג) שמוסיפין [בתפילה] על הניסים בהודאה, ואם לא אמרו, אין מחזירין אותו, ולא הביא את דעת ר"ת כמו שהביא בהלכות חנוכה.

דין על הניסים בסעודת פורים

עוד יש להעיר, דהנה כתב הטור (סי' תרצ"ה), 'אומר על הניסים בברהמ"ז בהודאה', וכתב הט"ז (סי' תרצ"ג סק"ב) לדייק דלא הזכיר הטור דאם לא אמרו אין מחזירין אותו, ומשמע מכך, שמודה הטור דברהמ"ז של סעודת פורים - אם לא אמר על הניסים, צריך לחזור, וצ"ב מאי שנא מחנוכה.

והביאור בזה [וכ"כ הט"ז שם] דלא קבעו את ימי החנוכה לימי משתה ואינם מחייבים

בסעודה, וא"כ הדר דינא כפסק הגמרא בברכות (מט:): דבר"ח אם שכח לומר יעלה ויבוא בברהמ"ז, אינו חוזר, משום דאין בר"ח חיוב סעודה, וה"ה נמי חנוכה שאינו חוזר בברהמ"ז משום דאין חיוב סעודה, אבל בפורים קבעום לימי משתה ושמחה ואיכא חיוב סעודה, ומשמע נמי דצריך פת, לכך היות ומחויב בסעודה, אם שכח לומר על הניסים, חוזר.

לא הזכיר על הניסים בשבת חנוכה

יעיין בדברי הירושלמי (ברכות פ"ז ה"ד) שכתב וז"ל, כל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ראש חודש וחולו של מועד, צריך להזכיר מעין המאורע, אם לא הזכיר מחזירין אותו, וכל שאין בו קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים, צריך להזכיר מעין המאורע, אם לא הזכיר אין מחזירין אותו.

ובהמשך דברי הירושלמי איתא, חנן בר אבא וחברייא הוו יתבין אכלין בשבתא מן דאכלין וברכין, קם אזל ליה חזר לגבן אשכחנן ברכין, אמר, ולא כבר בירכנו, אמרין ליה, מברכין וחוזרין ומברכין, עכ"ד.

ועיין בדברי הב"ח (סי' תרפ"ב סק"א) שכתב לתמוה, דלכא' הביא הירושלמי מעשה לסתור, והיינו דבתחילה כתוב גבי חנוכה ופורים דאם לא הזכיר על הניסים אינו חוזר, ואילו במעשה זה ששכחו להזכיר, מוכח

אנשי כנה"ג לומר על הניסים בחנוכה, כדי להודות על הניסים הגדולים שנעשו לנו.

הזכרת על הניסים בברכת המזון

עוד איתא בגמרא (שם כד.), איבעיא להו, מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון, כיון דמדרבנן הוא - לא מדכרינן, או דילמא משום פרסומי ניסא - מדכרינן.

ופירש"י (ד"ה בברהמ"ז), בתפילה פשיטא לן, שהרי להלל ולהודאה נקבעו, כדאמרינן לעיל, עכ"ל.

והיינו דלא הסתפקה הגמרא האם מזכירים על הניסים בתפילות, כיון שזו היתה התקנה שקבעו להודאה, ורק גבי ברהמ"ז הסתפקה הגמרא, האם כיון דתיקנוה רבנן לא מדכרינן [פי' דעשאוים ימים טובים היינו מדרבנן, ובכל יו"ט דאורייתא מזכירים את היו"ט בברהמ"ז, אבל ביו"ט דרבנן אין מזכירין], או דילמא, משום פרסומי ניסא מדכרינן, והיינו דמפני פרסום הנס יש להזכיר אף בברהמ"ז.

אולם יעויין בתוס' (שם ד"ה מהו) שנקטו, דהא דבתפילה פשיטא ליה דמזכיר, היינו משום דתפילה בציבור היא ואיכא טפי פרסומי ניסא, אבל בברהמ"ז שמברך בביתו, ליכא פרסומי ניסא כולי האי.

העולה מכך, דלדעת רש"י אמירת על הניסים בתפילה ובברהמ"ז הינה מתקנת אנשי כנה"ג שקבעו ימים אלו להודאה, ומאידך, דעת התוס' היא דאמירת על הניסים בתפילה ובברהמ"ז הינה מדין היו"ט שמזכירין המאורע בתפילת יו"ט, אלא דמאחר ואיכא

דחוזרין ומברכין [והוא ע"פ דברי המרדכי שנקט דאיירי בגוונא דשכחו על הניסים, אמנם עי' בפני משה (שם) שלמד, דאיירי ששכחו להזכיר שבת - רצה, יעוי"ש].

וכתב הב"ח ליישב, דהא דחזרו ובירכו איירי בשבת חנוכה, והיות ויש חיוב לאכול סעודת שבת, לכך אף גבי אמירת על הניסים דחנוכה צריך לחזור ולברך ברהמ"ז, וכמו שכתב הט"ז לגבי סעודת פורים.

אמנם צ"ב טובא, דא"כ גבי תפילה נמי, מאחר וחייבים להתפלל, אמאי נקטינן דאם שכח אין מחזירין אותו, דלכא' כשם שמצינו דאם מחויב בסעודה מחמת שבת צריך לחזור אף לענין על הניסים, כמו"כ נאמר אף בתפילה שמחויב בה מצד עצמה שיצטרך לחזור ולהזכיר על הניסים.

עוד צ"ב בדברי ר"ת דנקט לחלק בין עקר רגליו ללא עקר, דלכאורה עד כמה שהדין נותן שיש לחזור, מדוע אם עקר רגליו אינו חייב לחזור.

'קבעוים ימים טובים בהלל והודאה'

והנראה לבאר, דהנה איתא בגמרא שבת (כא:), לשנה אחרת קבעוים ועשאוים ימים טובים בהלל ובהודאה, ע"כ.

ויעויין בפירש"י (ד"ה ה"ג) שכתב, ועשאוים ימים טובים בהלל ובהודאה, לא שאסורים במלאכה אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה, עכ"ל.

ומבואר בזה, דאמירת על הניסים אינה כהזכרת יעלה ויבוא בראש חודש ובשאר מועדים, אלא היא תקנה מיוחדת שתיקנו

כללית על הכל, על חיינו וכו' ועל ניסיד שבכל יום עימנו וכו', ואף חתימת הברכה הינה הודאה כללית, בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות, ולכן נכללת אמירת על הניסים כחלק מהברכה, וחשיבא הודאה זו כהודאה עם ברכה, ומשו"ה פשיטא לן דמזכירין על הניסים בתפילה.

אולם בברכת הארץ דאינה הודאה כללית, אלא הודאה פרטית על הארץ ועל המזון, ולכן אמירת על הניסים אינה חלק מברכת הארץ, ולא תיחשב כהודאה הנאמרת בברכה, אלא הזכרה מעין המאורע - כאמירת יעלה ויבוא בר"ח, ולכן הסתפקה הגמרא - האם ביו"ט דרבנן יש חובת הזכרה, וא"כ יהיה חיוב להזכיר אף אם אינה בתוך ברכה.

ביאור דעת ר"ת דקודם שעקר רגליו יש לחזור

עפי"ז תבאר היטב דעת ר"ת הסובר דכל שלא עקר רגליו צריך לחזור, כיון דלמשנ"ת לעיל - מי שלא הזכיר על הניסים, הרי זה כאילו החסיר חלק מברכת מודים, ונחשב כטועה בג' ברכות אחרונות דדינו לחזור לרצה [כ"כ הב"ח בדעת ר"ת], אבל לאחר שעקר רגליו אינו חוזר, וכדברי הירושלמי, והטעם שאינו צריך לחזור לראש התפילה, הוא דמאחר והתפילה היא בקשת רחמים, לא חייבוהו לחזור על כל התפילה, מאחר וסו"ס אמר 'הודאה', אף אם אינה בשלימותה. ולהנ"ל י"ל, דדוקא בתפילה שהיא בקשת רחמים, אזי לאחר שעקר רגליו, לא הצריכוהו לחזור ולהתפלל, אבל לגבי ברהמ"ז שכל מטרתה הינה הודאה להקב"ה, שייך לומר שאם החסיר בהודאה צריך לחזור ולברך,

פרסומי ניסא בציבור, פשיטא להגמרא דמזכירין.

עיקר תקנת 'על הניסים' לאומרה בברכה

ויש לתמוה, דבשלמא לדברי התוס', אתי שפיר הא דפשיטא לן דמזכירין בתפילה - משום דאיכא פרסומי ניסא, אולם דעת רש"י צ"ב, דהרי אף בברכת המזון יש הודאה, וכמבואר בדברי רב ששת (שם), מה תפילה בהודאה אף בברכת המזון בהודאה, וא"כ במה שונה ההודאה שבברכת המזון מההודאה בתפילה.

והנראה לומר, דתקנת אנשי כנה"ג היתה לומר על הניסים ב'ברכה', והיינו בתוך ברכת 'מודים' [ומה שאין ברכת מודים פותחת בברוך, משום שהיא ברכה הסמוכה לחברתה], ואמירת 'על הניסים' הינה חלק מההודאה שנתחייבנו להודות בימי החנוכה.

והנה כל זה שייך רק בתפילה, שחתימת הברכה הינה 'הטוב שמך ולך נאה להודות', ומשא"כ בברהמ"ז שחתימת הברכה היא 'על הארץ ועל המזון', אזי היא הודאה מיוחדת על הארץ והמזון ואינה שייכת לניסי חנוכה, ולכן גבי ברהמ"ז - אמירת על הניסים הוי רק תוספת והזכרת הנס, אולם תקנת אנשי כנה"ג היתה לומר על הניסים בברכה, מה שלא מתקיים בהזכרה בברכת הארץ והמזון, ודו"ק.

עפי"ז י"ל דסבירא ליה לרש"י, שישנו חילוק בין ברכת 'מודים' הנאמרת בתפילה לברכת ההודאה בברכת המזון, והיינו שברכת 'מודים' הנאמרת בתפילה, היא הודאה

שכח לומר על הניסים בתפילת פורים, אף בלא עקר רגליו.

אולם הטור והשו"ע עצמם נקטו, שאם שכח על הניסים אינו חוזר כלל [ודלא כר"ת], משום דסברי דלא תיקנו אותה אלא כהזכרה בעלמא, והא דפשיטא לן דמזכירין בתפילה, הוא כדכתבו התוס', דבמקום ציבור פשיטא דמזכירין משום דאיכא פרסומי ניסא.

הואיל וסעודת חיוב היא, וא"ש הא דדייק הט"ז מדברי הטור שאם שכח על הניסים בסעודת פורים צריך לחזור ולברך.

ולפי"ז יתבאר עוד, מדוע השמיט הטור גבי תפילת פורים את דינו של ר"ת, די"ל דנקט הטור דאף לדברי ר"ת לא נתקן בפורים לומר על הניסים בברכה אלא כהזכרה בעלמא, ולכך פשוט דאינו צריך לחזור כלל באם

גדר החיוב של 'ברכת הרואה' ∞

עיקר דינא דהרואה מברך

איתא בגמרא שבת (כג.), אמר רב, המדליק נר של חנוכה, צריך לברך. רבי ירמיה אמר, הרואה נר של חנוכה, צריך לברך. אמר רב יהודה, יום ראשון - הרואה מברך שמים והמדליק מברך שלוש, מכאן ואילך, מדליק מברך שמים ורואה מברך אחת, ע"כ.

ויעויין ברש"י (ד"ה הרואה) שכתב וז"ל, הרואה מברך שמים, שעשה ניסים ושהחיינו, שאין עליו לברך להדליק - דהא לא אדליק איהו, עכ"ל.

ויל"ע בדבריו, דלכאורה פשוט הדבר שאין הרואה מברך להדליק, ומאי קמ"ל רש"י.

והנראה מדברי רש"י, דברכת שעשה ניסים היא מחובת הדלקת הנרות - דע"י הדלקת נרות חנוכה אנו נזכרים בניסים שעשה לנו הקב"ה, וחידשה הגמרא, דאף שהרואה לא הדליק אלא חבירו, מ"מ יכול לברך שעשה ניסים על מה שחבירו הדליק, ומש"ה היה ס"ד לרש"י שיוכל לברך אף 'להדליק' - על הדלקת נר חנוכה, וע"ז כתב רש"י, שכדי לברך, צריך מעשה הדלקה בפועל, והיות שהוא עצמו לא הדליק, אינו מברך.

אולם יעויין בשאלות דרב אחאי (שאלתא כ"ו) דמשמע מדבריו, שברכת שעשה ניסים היא ההודאה שאנשי כנסת הגדולה תיקנו בהלל ובהודאה, וזמנה עם הדלקת הנרות,

וברכתה מדין הודאה, ולא על הנרות, והיינו דאמנם תיקנו שתהא זמן ברכתה עם הדלקת הנרות, אולם סיבת הברכה הינה הודאה ולא על ההדלקה עצמה, ודלא כמבואר בדברי רש"י.

דקדוק דעת רש"י

בסדר הברכות של הרואה

הנה יש להקשות, דגמרא סוכה (מו.) הובאה גם מימרא זו של ברכת הרואה, וכתב רש"י (שם) וז"ל, מברך שמים, שהחיינו ושעשה ניסים, שאין על הרואה לברך להדליק הנר, עכ"ל.

וצ"ב מדוע שינה רש"י את הסדר, דבגמרא שבת פירש, דתחילה מברך שעשה ניסים ואח"כ שהחיינו, ואילו בגמרא סוכה ביאר, דמברך שהחיינו ואח"כ שעשה ניסים.

עוד יש לדקדק בעיקר דברי הגמרא, דהנה בגמרא שבת הקדים רב יהודה את דין הרואה למדליק - 'הרואה מברך שמים והמדליק שלוש', ואילו בגמרא סוכה הקדים רב יהודה את דין המדליק לרואה - 'המדליק מברך שלוש והרואה שמים', ויש להעיר מהו השינוי בסדר הדברים.

עוד איתא בגמרא סוכה (יג.) גבי ישיבה בסוכה, איתמר [מי שלא בירך שהחיינו בעשייתה, שהיתה עשויה ועומדת וכו',

בירך בעצמו, מברך שתיים [וכך פירש המ"מ בדבריו], ובכה"ג על כרחך דברכת שעשה ניסים אינה קשורה למצות ההדלקה, כיון שיצא ידי חובתו בהדלקת אשתו, וברכת שעשה ניסים הינה רק מדין יום שנעשה בו נס, שמשום כך צריך הוא להודות [וכדברי בעל השאילתות], ולכך אין סיבה להקדים את ברכת שעשה ניסים, ומש"ה יקדים לברך שהחיינו משום דהדריגן לכללא דתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם.

ועפ"ז יש לבאר, דבגמרא בשבת איירי באדם שלא יצא ידי חובתו כלל, ולכך כאשר רואה את הנרות, מברך בתחילה ברכת שעשה ניסים, שהיא כחלק מברכות ההדלקה, ורק לאחר מ"כ ברכת שהחיינו, וכמשנ"ת דברכת שהחיינו צריכה לחול אף על ברכת שעשה ניסים, ומשום הכי הקדים רב יהודה לחדש את דין הרואה לפני המדליק, לומר שהרואה יכול לברך על הדלקת חבירו.

אולם הגמרא בסוכה איירי במי שכבר יצא ידי חובתו, אלא שלא הדליק בעצמו אלא ע"י אשתו, ואף הוא חייב לברך ברכת הרואה, ובזה צריך שיברך קודם ברכת שהחיינו, מאחר והיא תדירה יותר, ולכך דברי רב יהודה הן כסדרן, קודם דין המדליק ואח"כ דין הרואה, היות דאף הרואה כבר הדליק, ודו"ק.

כשנכנס לישב מברך שתיים. רש"י, רב אמר, סוכה ואח"כ זמן - חיובא דיומא עדיף, רבה בר בר חנה אמר, זמן ואח"כ סוכה - תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם.

ופירוש הדבר, דרב סבר שברכת שהחיינו מתייחסת אף על קיום מצות סוכה, ולכך יש להקדים את ברכת הסוכה, כדי שברכת שהחיינו תהיה על הזמן ועל מצות סוכה, אולם רבב"ח סבר, דברכת שהחיינו הינה תדירה, וברכת הסוכה אינה תדירה, ולכך יש להקדים את ברכת שהחיינו לברכת סוכה.

ב' אופנים של ברכת הרואה

והנראה לבאר עפ"י מ"מ שביארנו לעיל בשיטת רש"י, דתיקנו לברך שעשה ניסים תיכף להדלקה, מפני שההדלקה היא סיבת חיוב הברכה, ולכך י"ל, דמי שמחויב בהדלקה ואינו מדליק, מברך שעשה ניסים כחלק מברכות ההדלקה, וברכת שהחיינו הינה על מצות ההדלקה והמסתעף ממנה דהיינו ברכת שעשה ניסים, ולכן תחילה יש לברך שעשה ניסים ואח"כ שהחיינו, כדי שברכת שהחיינו תחול אף על ההדלקה.

אמנם, מי שכבר יצא ידי חובת הדלקה, וכגון שאשתו בירכה והדליקה עליו, אבל הוא לא בירך, יברך ברכת הרואה, וכדמשמע בדברי הרמב"ם (שם, פ"ג ה"ד) דהרואה - בגוונא שלא

פניני אגדה

השייכות בניסי החנוכה 'בזמן הזה'

הנה כתב הרמב"ם (חנוכה פ"ד ה"ב) וז"ל, מצות נר חנוכה, מצוה חביבה היא עד מאוד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס, ולהוסיף בשבח הא-ל והודיה לו על הניסים שעשה לנו, עכ"ל.

ויש להבין, במה נחשבים הניסים כאילו נעשו 'לנו', דהנה מצינו גבי יציאת מצרים - שיש חיוב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים (פסחים קטז:), אבל ניסי חנוכה נעשו לאבותינו, וכמו שתיקנו לנו סדר הברכה 'שעשה ניסים לאבותינו', וכן ב'על הניסים' אומרים 'שעשית לאבותינו', ובמה איפוא נחשב הדבר שנעשה 'לנו' הנס.

והנה איתא בגמרא (שבת כא:), תנו רבנן, מאי חנוכה וכו' וטימאו כל השמנים. והביא זאת הרמב"ם (שם פ"ג ה"ב) וז"ל, וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום - בחמשה ועשרים בחודש כסלו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד של שמן, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

ולהלן שם (ה"ג) כתב, ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחילתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס וכו', עכ"ד.

ומשמעות דברי הרמב"ם, דכמו שפך השמן דלק שמונה ימים, כך אנו עושים זכר לנס שמונה ימים להראות ולגלות הנס.

אמנם יש להתבונן, מה החשיבות של הנס עד כדי כך שקבעו לעשות זכרו כפי מספר הימים שבהם התרחש הנס. עוד יש להעיר, מהו לשון 'לגלות' הנס.

עוד יעויין במגילה (יא.), שם דורשת הגמרא את הפסוק (ויקרא כ"ו מ"ד) 'לא מאסתם ולא געלתם לכלותם להפר בריתי איתם', 'לא מאסתם' - בימי כשדים, שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה, 'לא געלתם' - שהעמדתי להם שמעון הצדיק, וחשמונאי ובניו, ומתתיה כה"ג, 'לכלותם' - בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, 'להפר בריתי איתם' - בימי פרסיים, שהעמדתי להם בית רבי וחכמי דורות, ע"כ.

ויש להבין, דהרי שמעון הצדיק חי כמאה שנה קודם תקופת החשמונאים, וכל הזוגות השנויים במשנה (אבות פ"א) היו באותו הדור, ומדוע נמנה שמעון הצדיק יחד עם החשמונאים.

והנראה, דהנה איתא בגמרא (יומא לט.), תנו רבנן, ארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק, היה גורל עולה בימין, מכאן ואילך, פעמים עולה בימין פעמים עולה בשמאל. והיה לשון של זהורית מלבין, מכאן ואילך, פעמים מלבין פעמים אינו מלבין. היה נר מערבי דולק, מכאן ואילך, פעמים דולק פעמים כבה. והיה אש של עצי המערכה מתגבר ולא היו כהנים צריכין להביא עצים חוץ משני גזירי עצים וכו', ועוד ניסים ונפלאות שהיו במקדש, ולאחר שמת שמעון הצדיק השתנה המצב ונתמעטו הניסים.

וביאור הדבר, דבזמן שמעון הצדיק הגיעו היוונים והתחילו להשפיע ולפרסם את השקפתם ודעותיהם, ולדאוג לתרבות הגוף ולריבוי החומר, וראה מש"כ הרמב"ן (ויקרא ט"ז ח'), 'כי היינו צריכים לחסום את פי המתחכמים בטבע ונמשכים אחר היווני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו, והגיס דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים, שכל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת'.

והיינו ששיטת היוונים התבססה על כפירה בהשגחת ה' על בראיו לפרנסם ולהחיותם, וכי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, ורק מה שהבינו והרגישו אחזוהו לאמת, רח"ל.

ונלחם שמעון הצדיק להזים שיטה זו, וכדאיתא באבות (פ"א מ"ב), שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה, 'הוא היה אומר' על שלושה דברים העולם עומד וכו', והיינו שהרבה ללמד ולשנן לתלמידיו את המשנה 'על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים'.

על התורה - כמ"ש הרמב"ם (תשובה פ"ט ה"א) וז"ל, הקב"ה נתן לנו תורה זו - עץ חיים היא, וכל העושה כל הכתוב בה ויודעו דעה גמורה נכונה [פי' שמקיים 'וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד', ועיניו פקוחות על כל מעשי בני אדם, והוא עשה ועושה ויעשה כל המעשים], זוכה בה לחיי העולם הבא, ולפי גודל מעשיו ורוב חכמתו הוא זוכה, והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שייסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה, ורעב וכיוצא, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות את התורה, כגון שובע ושלוש וריבוי כסף וזהב, כדי 'שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף

צריך להם, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה, כדי שנוזכה לחיי העולם הבא, עכ"ד.

עוד יעויין בדברי הרמב"ן (בראשית מ"ו ט"ו) שכתב וז"ל, כל יסודות התורה בניסים נסתרים הם, ועם התורה אין בכל עניינו רק ניסים, לא טבע ומנהג, שהרי יעודי התורה כולם אותות ומופתים, כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב, ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרענו בשנה השביעית, וכן כל יעודי התורה בטובות ההן וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם, וכל תפילות דוד מלכנו וכל תפילותינו ניסים ונפלאות, אלא שאין בהם שינוי מפורסם בטבעו של עולם, עכ"ל.

וביאר דבריו, דבודאי כל קיומנו ומקרינו אינם בחיל ולא בכח אלא בהשגחתו יתברך על עמו, ורק יגיעתנו בתורה היא המגנא ומצלא עלינו ומקיימת את העולם, נמצא שכל קיומנו הוא ריבוי ניסים - למעלה ממה שקוראים 'טבע', וכל השקפתנו הינה לצנינים בעיני היוונים.

וראה שמעון הצדיק, שיש צורך להלחם נגד השקפותיהם, ולכך השפיע ופירסם, שעל ג' עמודים אלו עומד העולם, על התורה היינו כמשנ"ת לעיל, על העבודה - היינו עבודת הקרבנות שעל ידם מושפע שפע ברכה לעולם, ועל גמילות חסדים, פי' שע"י שגומלים חסד ונותנים לזולת, זוכה האדם למדה כנגד מדה, ולכן בימי שמעון הצדיק שהחדיר את ערכם של עמודי העולם, זכו לראות ניסים ונפלאות, וכמבואר בדברי הגמרא ביומא.

אולם לאחר פטירתו, חדרה השקפת היוונים לליבות בני"א ואפי' לכהנים, וכמו שכתב הב"ח (או"ח, סו"ס עת"ד) שהיתה התרשלות בעבודה, והיינו דאע"פ שהמשיכו וקיימו את העבודה [וכדמשמע במדרש המובא בדבריו], אמנם 'התרשלו' בעשייתה, משום שנגע היוונים נכנס בהם והתחילו לפקפק בצורך עבודתם, ואמנם עשו את העבודה, אבל לא בשמחה ובטובת נפש כלשון הרמב"ם.

וכיון שכן, התוצאה היתה שגם במקדש נתמעטו הניסים והדברים שהיו למעלה מדרך הטבע, וכגון מה שהוצרכו להוסיף עצים למערכה כדי לקיים מצות (ויקרא ו') 'אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה', וקודם לכן היתה אש המערכה מתגברת בלא שיוסיפו לה עצים וכו', והיינו שע"י החלשת האמונה בגודל מעשיהם בקיום העולם ובטובתו, נענשו בביטול העבודה במקדש.

ובהמשך הזמן, גם תופשי התורה הושפעו מדעות היוונים והתחילו להשתדל בצרכי הגוף יותר, וראו החשמונאים שמצב זה גרם לשכחת התורה, וכדברי הרמב"ן (בראשית מ"ט י') שהחשמונאים היו חסידי עליון, ואלמלא הם, נשתכחו התורה והמצות מישראל, יעוי"ש, והביאור כמשנ"ת לעיל.

ומפני כך אזורו קומץ אנשים חיל וכח במסירות נפש עילאית, להלחם בממלכה אדירה ששלטה שנים רבות, וכל זאת עשו כדי להוכיח שהקב"ה עוזר להם, וקרוב ה' לכל קוראיו, ולהראות שעל התורה העולם עומד ולא מכח הטבע כלל, ולבטל את מה שרצו היוונים לנתק את כלל ישראל מעץ וצינורות החיים, ועי"ז להחזיר את ממלכת התורה לעם ישראל, שאין לנו שיור אלא התורה הזאת, זו היתה ה'תשובה' שעשו הכהנים.

ובימי החנוכה ראו הכל שניסי בית המקדש ונפלאותיו חזרו, ע"י שמצאו את פך השמן ונעשה בו נס להדליק שמונה ימים מלאים שלא כדרך הטבע, וזו היתה שמחתם, על כן קבעו לגלות ולפרסם את הנס שמונה ימים כימים שהתרחש בהן הנס, מפני חשיבות הדבר, להודיע שעם ישראל חי נגד הטבע, ותורתנו היא תורת חיים למעלה מכל טבע ומחשבה.

ולפי"ז יתבאר, דאף שעיקר הנס נעשה לאבותינו, מ"מ אף אנו שייכים אליו, כיון שנס החנוכה מגלה שהנהגה של כלל ישראל הינה למעלה מדרך הטבע בכל הדורות, ולפיכך כתב הרמב"ם שצריכין להודות על הניסים שעשה 'לנו'.

וראיתי מביאים להקשות בשם הרב מפוניבז' זצ"ל, מדוע אנו מודים על המלחמות, וכי שוחרי מלחמות אנו, ובאר בזה, דמלחמת היוונים ממשיכה עד ימינו אנו, ברוח תרבות האדרת הגוף ותאוותיו נגד הרוח והתורה, ואמנם היה נצחון בקרב, אבל לא במלחמת החומר ברוח.

נמצינו למדים, שנס החנוכה מזכיר לנו שכל קיומו של עם ישראל הינו למעלה מן הטבע, וזהו תוכן הנס אותו צריכים "לגלות" ולהפנימו במעשינו ובאורח חיינו, ומתוך ידיעה זו נלמד את התורה בשמחה ובטובת נפש כמבואר במתק לשונו של הרמב"ם.

נשכיל ונדע שתורתנו היא המקיימת את העולם, ונרגיש את חשיבותנו בבחינת 'ויגבה לבו בדרכי ה'', בהכרת עוצם מעלתנו כבני מלכים, משרתי ה', ונזכה במהרה לחזות בהדלקת המנורה הטהורה בבית הבחירה, אמן.

